

اهداف و نتایج آن‌ها را به پیش می‌برد که به وسیله آن بر دوستانشان فائق می‌آیند، در دیگران نفوذ می‌کنند و قدرتی برای خود دست‌وپا می‌کنند. گاهی نیز در این راستا مذهب دفاعی است در برابر واقعیت. کسانی که مذهب بیرونی دارند، از نظر فلسفه الهی، به خداوند روی می‌آورند؛ ولی از خود دور نمی‌شوند. به همین دلیل مذهب آن‌ها اساساً به سیری برای خودمیان‌بینی^۱ آن‌ها تبدیل می‌شود. این همان مذهبی است که از نظر فروید به نورتیک (روان‌آزردگی) منتهی می‌شود. در اینجا مذهب به عنوان دفاعی در برابر اضطراب عمل می‌کند. از نظر انگیزشی این مذهب برانگیزاننده نیست؛ ولی به دیگر انگیزه‌ها مانند نیاز به امنیت، نیاز به مقام و قدرت، نیاز به حرمت خود، سرویس می‌دهد. (آلپورت، ۱۹۶۵: ۹۵) از نظر تحولی نیز چنین افرادی مصداق توضیحاتی هستند که پیازه درباره خودمیان‌بینی می‌دهد؛ اما مذهب درونی جنبه ابزاری ندارد و وسیله‌ای برای کنترل ترس و کسب آسایش و راحتی یا تلاشی برای والاگرایی مسائل جنسی یا آرزوهای کمال‌جویانه نیست. مسائل اخیر ممکن است در چارچوب نیازهای اولیه ما باشند؛ ولی مذهب وسیله‌ای برای ارضای آن‌ها نیست، بلکه تعهدی همه‌جانبه است. این تعهد علاوه بر اینکه هوشمندانه است، اساساً انگیزشی است. چنین مذهبی هرآنچه در تجربه خود قرار گیرد، پوشش می‌دهد و هر آنچه فراتجربی باشد نیز از دایره آن خارج نیست. (جان بزرگی، ۱۳۸۶: ۲۰)

نوع دوستی مفهومی، محصول قرن هجدهم است که اخیراً بیشتر درباره آن پژوهش می‌شود و بدان توجه می‌کنند. احتمالاً به این دلیل که تعارض و تباهی

موجود در حال حاضر دنیا، باعث شده که مردم بیشتر به بعد مثبت وجود انسان فکر کنند. علاوه بر این توجه اخیر روانشناسی، به روانشناسی مثبت و جذابیت اخیر فضیلت‌های اساسی نیز تأثیرگذار بوده است. (کاس-چیوینو،^۱ ۲۰۰۶: ۴۷)

چهره‌های مقدس، الگوهایی برای رفتارهای نیکوکارانه و نوع‌دوستی هستند. (جیمز،^۲ ۱۹۸۵: ۹) همچنین مذهب پاداش‌ها و تنبیه‌های خاصی را فراهم کرده است تا استانداردهای اخلاقی اجتماعی یکپارچه شوند. (اسکینر،^۳ ۱۹۶۹: ۲۰۲) از دیدگاه اجتماعی زیستی و تحولی، مذهب باعث می‌شود نوع‌دوستی محدود به خویشاوندی طبیعی به سوی نوع‌دوستی فرهنگی حرکت کند که باعث خویشاوندی فرهنگی گسترده‌تر می‌شود (باستون،^۴ ۱۹۸۳: ۱۰۳) و برای ایجاد پیوستگی گسترده، ارتباطات دوطرفه نوع‌دوستانه را گسترش می‌دهد. (کایرپاتریک،^۵ ۱۹۹۹: ۵۲)

نوع‌دوستی به صورت (انجام کار درستی برای دیگری بدون چشم‌داشت) تعریف می‌شود که افراد مذهبی اعتقاد دارند با این کار به خدا نزدیک‌تر می‌شوند. این افراد بخشی از زمان و دارایی خود را به این کار اختصاص می‌دهند؛ چرا که امید دارند خداوند پاداش مادی و معنوی به آن‌ها بدهد. (اکرت و لستر^۶ ۱۹۹۷: ۱۱)

نوع‌دوستی به صورت از خودگذشتگی برای دیگران نیز تعریف می‌شود. در علم تکاملی، (نوع‌دوستی) استعاره‌ای است به منظور توضیح

۱-Koss -Chioino.

۲-James.

۳- Skinner.

۴-Baston.

۵-Kirkpatrick.

۶-Eckert & Lester.

رفتار معطوف به دیگران که در جریان تکامل، به دلیل حفظ‌گونه باقی مانده است. در اینجا اخلاق و محرک‌ها تأثیری ندارند و عوامل ژنتیکی تأثیرگذارترند و این انتخاب طبیعی است که رفتار نوع دوستانه را تعیین می‌کند. علاوه بر این، نوع دوستی متقابل، شکلی از مبادله پایاپای است که فرض می‌کند اگر کسی به دیگری کمک کند، کمک بازگردانده خواهد شد. در این چارچوب، نوع دوستی نوعی استراتژی کوتاه‌مدت، با هدف رسیدن به منفعت طولانی‌مدت است. نوع دوستی متقابل شانس بقا را افزایش می‌دهد؛ بنابراین بر اساس این دیدگاه، عامل ژنتیکی موجب این امر متقابل می‌شود.

در روانشناسی نوع دوستی به‌عنوان انگیزه تعریف می‌شود و خودخواهی روانشناختی، تئوری رایج در بین روانشناسان تحولی است و بر این امر تأکید می‌کند که رفتارهای معطوف به دیگران همیشه خودخواهانه است. همانند دیدگاه بیولوژیکی معتقد به ژن خودپسندی، اگر ما تنها به وسیله خودخواهی برانگیخته می‌شویم، نوع دوستی مفهومی فریبنده است که اساس خودخواهانه همه رفتارهای انسان‌ها را می‌پوشاند؛ اما برخی پژوهش‌ها از این ادعا حمایت می‌کنند که وجود انسانی، تنها در برخی مواقع مستعد فعالیت‌های خودخواهانه اصیل است. افراد توانایی نوع دوستی حقیقی را دارند و با انجام آن به منافع بسیاری دست می‌یابند، نه به این دلیل که بر ژن‌ها غلبه کرده‌اند، بلکه به این دلیل که همکاری حقیقی اساساً به نفع آن‌هاست. اگر نظریه روانشناسان تحولی درباره ژن‌ها درست باشد، معنای گناه، آزادی در تمایلات و اخلاق مورد شک واقع شده‌اند. (برنز، ۲۰۰۷: ۳۱)

در پژوهشی که توسط مورگان^۱ (۲۰۰۱: ۳۵) انجام شده است، بیان می‌شود که افراد دیندارتر، نسبت به افرادی که دیندار نیستند دوستانه‌تر به نظر می‌رسند و با دیگران همکاری بیشتری دارند. به اعتقاد بوریس (۲۰۰۲: ۱۹) افرادی که بیشتر به دعا و عبادت (نماز) می‌پردازند، حضور خدا را در زندگی خود بیشتر حس می‌کنند. جهت‌گیری مذهبی درونی می‌تواند به‌عنوان نوعی مکانیسم کنترل اجتماعی عمل کند. آن‌ها معمولاً امور را مانند سایرین برای منفعت شخصی یا سودی که دارد، انجام نمی‌دهند، بلکه در روابط خود دوستانه‌تر هستند. این افراد به دوستان خود هنگام نیاز مالی، به احتمال بیشتری کمک می‌کنند. در واقع بین مذهب درونی با انسان‌دوستی داوطلبانه، ارتباط روشن مثبتی وجود دارد. پژوهش فردریکز^۲ (۱۹۶۰)، نشان داد اعتقاد به خدا ارتباطی با نوع دوستی هدفمند ندارد؛ اما تریمبل^۳ (۱۹۹۷: ۵۹) نشان داد که جهت‌گیری مذهبی درونی با انگیزه‌های نوع دوستانه رابطه مثبت دارد. باتسون و همکاران (۲۰۰۱: ۱۸؛ ۱۹۹۹: ۲۰۱) نشان دادند که جهت‌گیری مذهبی درونی با نوع دوستی تنها زمانی ارتباط دارند که این مساعدت در پاسخ به درخواست‌های مستقیم و کم‌ارزش رخ دهد یا با انگیزه درونی اتفاق افتد، نه به دلیل توجه دیگری. شکل انعطاف‌ناپذیر نوع دوستی با انگیزه همدلی قوی درونی، شرایط مطلوب اجتماعی و لذت درونی برای کم‌کردن ناراحتی شخصی از طریق کمک به دیگران ارتباط دارد. (باتسون و همکاران، ۱۹۸۱: ۱۱۱) پژوهش چيو و نويوس^۴ (۱۹۹۰: ۱۲)، نشان می‌دهد نوع دوستی نوجوانان به

۱-Morgan.

۲-Friedrichs

۳-Trimble

۴-Chiu & Nevius

اعتقادات اخلاقی آنها، تحول هویت و ویژگی‌های شخصی بستگی دارد. بنابراین چنانچه مشاهده می‌شود با وجود پژوهش‌های بسیاری که در خارج از ایران در زمینه نوع دوستی، دینداری و مذهب انجام شده است؛ اما پژوهشی در ایران در این زمینه صورت نگرفته، بنابراین این امر لزوم بررسی موضوعاتی مانند نوع دوستی، مذهب و دینداری را نشان می‌دهد.

روش

این مطالعه از نوع مطالعات توصیفی همبستگی است. جامعه آماری در اینجا همه دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز در سال تحصیلی ۹۰-۹۱ بوده، حجم نمونه ۱۶۹ نفر (شامل ۸۸ مرد و ۸۱ زن) و شیوه نمونه‌گیری از نوع در دسترس است. ابزارهای استفاده‌شده در این پژوهش، آزمون سطح تحول اخلاقی «ما» و مقیاس سنجش دینداری است.

آزمون تحول اخلاقی «ما»: این آزمون در سال ۱۹۸۹ توسط «ما»^۱ به منظور اندازه‌گیری جهت‌گیری‌های نوع دوستی و قضاوت اخلاقی ساخته شده است. آزمون تحول اخلاقی «ما» از دو قسمت تشکیل شده است که قسمت اول آن میزان نوع دوستی و قسمت دوم آن میزان سطح تحول اخلاقی را می‌سنجد. پایایی و ثبات درونی قسمت دوم این آزمون ۰/۶۴ بوده است. (ما، ۱۹۸۹، ترجمه: میرسلطانی، ۱۳۸۳: ۷۵)

در آزمون تحول اخلاقی، سه معمای اخلاقی در سه موقعیت فرضی مطرح می‌شود. این معماها هر کدام یک موقعیت دارند و هر معما به دو قسمت تقسیم

۱-Ma.

می‌شود. هر قسمت سوال‌های مربوط به خود را داراست و درعین حال سوال‌های قسمت اول با یک مقیاس چند درجه‌ای از کاملاً بله تا کاملاً نه درجه‌بندی شده‌اند. همچنین سوال‌های قسمت دوم آزمون که سطح اخلاقی فرد را می‌سنجد، از مقیاسی ۵ درجه‌ای از خیلی زیاد تا خیلی کم قرار دارند که آزمودنی‌ها با توجه به درجه اهمیت به سوال‌ها پاسخ می‌دهند. آلفای کرونباخ محاسبه شده برای این آزمون، برابر با $\alpha = 0/55$ است. لازم به ذکر است که این آزمون در سال‌های ۱۹۸۲، ۱۹۸۸ و ۱۹۸۹ به‌عنوان ابزار سنجش جهت‌گیری اخلاقی به کار گرفته شده است و اعتبار و پایایی آن در تحقیق‌های یادشده بیش از ۷۵٪ بوده است. (ما، ۱۹۸۹؛ ترجمه: میرسلطانی، ۱۳۸۳: ۷۵)

مقیاس سنجش دینداری «فرم الف»: این پرسشنامه توسط خدایاری فرد (۱۳۸۵) به‌منظور سنجش دینداری ساخته شده است. فرم الف دارای ۱۳۴ سؤال (سؤال ۱ تا ۵۵) با مقیاس پاسخ‌دهی کاملاً مخالف تا کاملاً موافق و سؤال ۵۶ تا ۱۳۴ با مقیاس پاسخ‌دهی هرگز تا همیشه و ۹ سؤال کلی درباره ارزیابی مذهبی دانستن خود و نظرات خانواده، دوستان و همکلاسی‌ها درباره مذهبی بودن است. ضمناً این آزمون شامل ۳ خرده مقیاس است: الف) شناخت و باور دینی که شامل دو خرده مقیاس: شناخت و باور است؛ ب) گرایش و عواطف دینی؛ ج) التزام به وظایف دینی. برای روایی سازه پرسشنامه از روش تحلیل عاملی ۲ استفاده شده است. انجام روش تحلیل عاملی مشخص کرد که ۶۷/۲۷ درصد از واریانس عوامل تبیین‌پذیر است. برای اندازه‌گیری پایایی پرسشنامه از روش بازآزمایی با فاصله ۶ هفته بین دو بار اجرا در گروه نمونه ۳۵ نفری از دانشجویان دانشگاه تهران برای فرم الف

استفاده شد. بین مؤلفه‌های دینداری فرم «الف» یعنی شناخت دینی، علایق و عواطف دینی، وظایف دینی و نیز نمره کل دیندارس آن در اجرای اول با همه مؤلفه‌ها و نمره کل آن در اجرای شش هفته بعد، ضریب همبستگی مثبت و معناداری مشاهده شد که بیانگر ثبات و استمرار اندازه‌های دینداری در طول مدت زمان مورد مطالعه است. (خدایاری فرد، ۱۳۸۵: ۱۲)

یافته‌ها

برای تحلیل داده‌ها، ابتدا هر یک از متغیرهای مورد ارزیابی، محاسبه شد. در جدول ۱ میانگین، انحراف استاندارد، حداقل و حداکثر نمرات آزمودنی‌ها در متغیرهای پژوهش ارائه شده است.

جدول ۱- داده‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیرها	جنسیت	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل	حداکثر
نوع دوستی	مرد	۱۲.۲۵۹۲	۳.۳۱۲۵	۴/۶	۲۸
	زن	۱۲.۱۵۲۷	۳.۰۱۱۵	۶	۱۸/۹
	کل	۱۲.۲۰۸۱	۳.۱۷۳۰۵	۱۰/۶	۶۴/۹
دینداری	مرد	۲۳/۲۶۶	۹۹۴۵۶/۸۴	۱۳۲	۴۹۳
	زن	۴۳/۲۲۶	۲۰۸۶۹/۴۸	۱۳۷	۳۵۴
	کل	۱۵/۲۴۷	۴۲۵۸۲/۷۲	۲۶۹	۸۴۷
جهت‌گیری مذهبی درونی	مرد	۰۸/۲۶	۱۶۹۱۴/۵	۹	۳۷
	زن	۵۱/۲۷	۰۸۴۸۹/۳	۱۹	۳۴
	کل	۷۷/۲۶	۳۴۵۴۲/۴	۲۸	۷۱
جهت‌گیری مذهبی بیرونی	مرد	۷۴/۳۵	۶۱۶۳۸/۷	۱۵	۵۵
	زن	۲۶/۳۶	۴۹۱۹۵/۵	۲۰/۶۳	۵۰
	کل	۹۹/۳۵	۶۶۸۵۹/۶	۳۵/۶۳	۱۰۵
گرایش و	مرد	۲۳/۴۹	۸۲۵۸۹/۱۵	۲۶	۸۹
	زن	۵۴/۴۰	۸۹۸۵۹/۸	۲۵	۶۳

۱۵۲	۵۱	۶۵۲۸۳/۱۳	۰۶/۴۵	کل	عواطف دینی
۱۰۹	۳۲	۶۶۹۵۶/۱۹	۵۷/۵۷	مرد	باورهای دینی
۳۵	۳۲	۱۱۶۶۲/۱۱	۰۷/۴۸	زن	
۱۴۴	۶۴	۱۶۷۸۸۸/۹	۰۲/۵۳	کل	
۶۱	۱۳	۰۳۸۴۶/۱۲	۸۲/۲۷	مرد	شناخت دینی
۳۸	۱۳	۲۷۴۳۹/۶	۰۶/۲۲	زن	
۹۹	۲۶	۱۰۶۲۱/۱۰	۰۶/۲۵	کل	
۲۳۸	۶۰	۷۷۶۶۲/۴۰	۵۹/۱۳۱	مرد	التزام به وظایف دینی
۱۸۸	۵۶	۹۶۹۳۶/۲۵	۷۵/۱۱۵	زن	
۴۲۶	۱۱۶	۲۸۷۵۲/۳۵	۱۲۴	کل	

n = ۱۶۹

همانطور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، بین نوع دوستی با دینداری (r = ۰/۳۱, p = ۰) جهت‌گیری مذهبی درونی (r = ۰/۲۰, p = ۰/۰۰۹) و جهت‌گیری مذهبی بیرونی (r = - ۰/۲۹, p = ۰)، باورهای دینی (r = ۰/۲۳, p = ۰/۰۰۲) و التزام به وظایف دینی (r = ۰/۱۷, p = ۰/۰۲) رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۲- همبستگی بین نوع دوستی با دینداری و جهت‌گیری مذهبی

التزام به وظایف دینی	شناخت دینی	باورهای دینی	گرایش و عواطف دینی	جهت‌گیری مذهبی بیرونی	جهت‌گیری مذهبی درونی	دینداری	
۰/۲۳*	۰/۱۵*	۰/۱۷*	۰/۱۳	-۰/۲۹**	۰/۳۱**	۰/۲۰**	همبستگی پیرسون
۰/۰۰۲	۰/۰۵	۰/۰۲	۰/۰۸	۰/۰۰	۰/۰۰	۰/۰۰۹	سطح معنی‌داری

n = ۱۶۹

*در سطح ۰/۰۵ درصد معنی‌دار است (دو دامنه)

**در سطح ۰/۰۱ درصد معنی‌دار است (دو دامنه)

در جدول ۳ مشاهده می‌شود که در زنان بین نوع دوستی با دینداری ($r = 0/32, p = 0/003$)، با جهت‌گیری مذهبی درونی ($r = 0/27, p = 0/01$) و با جهت‌گیری مذهبی بیرونی ($r = -0/23, p = 0/03$)، گرایش و عواطف دینی ($r = 0/25, p = 0/02$)، باورهای دینی ($r = 0/27, p = 0/01$) و التزام به وظایف دینی ($r = 0/34, p = 0/002$) رابطه معنی‌داری وجود دارد. در مردان بین نوع دوستی با دینداری رابطه معنی‌داری وجود ندارد؛ اما بین نوع دوستی با جهت‌گیری مذهبی درونی ($r = 0/35, p = 0/001$) و با جهت‌گیری مذهبی بیرونی ($r = 0/33, p = 0/001$) رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۳- همبستگی بین نوع دوستی با دینداری و جهت‌گیری مذهبی در زنان و مردان

متغیرها جنسیت	دینداری	جهت‌گیری مذهبی درونی	جهت‌گیری مذهبی بیرونی	گرایش و عواطف دینی	باورهای دینی	شناخت دینی	التزام به وظایف دینی
زنان	$r = 0/32^{***}$ $p = 0/003$	$r = 0/27^{**}$ $p = 0/01$	$r = -0/23^{*}$ $p = 0/03$	$r = 0/25^{*}$ $p = 0/02$	$r = 0/27^{*}$ $p = 0/03$	$r = 0/20$ $p = 0/06$	$r = 0/34$ $p = 0/002$
مردان	$r = 0/35$ $p = 0/001$	$r = 0/35$ $p = 0/001$	$r = -0/33$ $p = 0/001$	$r = 0/33$ $p = 0/001$	$r = 0/19$ $p = 0/13$	$r = 0/13$ $p = 0/20$	$r = 0/18$ $p = 0/08$

* در سطح ۰/۰۵ درصد معنی‌دار است (دو دامنه)

** در سطح ۰/۰۱ درصد معنی‌دار است (دو دامنه)

همانطور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، نتایج تحلیل واریانس چندمتغیره نشان می‌دهد که از نظر نوع دوستی بین زنان و مردان تفاوت معنی‌داری وجود

ندارد؛ اما بین زنان و مردان در میزان دینداری ($p=0$)، جهت‌گیری مذهبی درونی ($p=0/03$)، گرایش و عواطف دینی ($p=0$)، باورهای دینی ($p=0$)، شناخت دینی ($p=0$) و التزام به وظایف دینی ($p=0/003$) تفاوت معنی‌دار وجود دارد. تفاوت بین میانگین‌ها در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۴ - نتایج تحلیل واریانس چندمتغیره (MANOVA)

متغیرها	مجموع مجذورات	میانگین مجذورات	F	سطح معنی‌داری
نوع دوستی	۰/۴۷۸	۰/۴۷۸	۰/۰۴۷	۰/۸۲
دینداری	۶۶۸۲۳/۱۳	۶۶۸۲۳/۱۳	۱۳/۷۰	۰
جهت‌گیری مذهبی درونی	۸۶/۳۳	۸۶/۳۳	۴/۶۷	۰/۰۳
جهت‌گیری مذهبی بیرونی	۱۱/۲۴	۱۱/۲۴	۰/۲۵	۰/۶۱
گرایش و عواطف دینی	۳۱۹۰/۴۸	۳۱۹۰/۴۸	۱۸/۹۴	۰
باورهای دینی	۳۸۰۷/۷۲	۳۸۰۷/۷۲	۱۴/۶۰	۰
شناخت دینی	۱۴۰۰/۸۹	۱۴۰۰/۸۹	۱۴/۸۴	۰
التزام به وظایف دینی	۱۰۵۸۴/۷۱	۱۰۵۸۴/۷۱	۸/۹	۰/۰۰۳

نتیجه‌گیری

همانطور که پژوهش حاضر نشان می‌دهد، بین نوع دوستی با دینداری و جهت‌گیری مذهبی رابطه وجود دارد و چنانچه مشاهده می‌شود این

رابطه با دینداری و جهت گیری مذهبی درونی مثبت و با جهت گیری مذهبی بیرونی منفی است. همچنین از بین خرده مقیاس های دینداری، باورهای دینی و التزام به وظایف دینی با نوع دوستی رابطه مثبت دارد. بنابراین می توان چنین نتیجه گرفت که با افزایش میزان دینداری در افراد، احتمال اینکه افراد رفتارهای نوع دوستانه از خود نشان دهند افزایش می یابد. بنابراین همان طور که مورگان^۱ (۲۰۰۱: ۳۵) بیان می کند، افرادی که دیندارتر هستند، نسبت به افرادی که دیندار نیستند، دوستانه تر به نظر می رسند و با دیگران همکاری بیشتری دارند. هم چنین بوریس (۲۰۰۲: ۱۹) نیز معتقد است، افرادی که بیشتر به دعا و عبادت (نماز) می پردازند، حضور خدا را در زندگی خود بیشتر حس می کنند. آن ها معمولاً امور را مانند سایرین برای منفعت شخصی یا سودی که دارد، انجام نمی دهند، بلکه در روابط خود دوستانه تر هستند. این افراد به دوستان خود، هنگام نیاز مالی، به احتمال بیشتری کمک می کنند. علاوه بر این با افزایش میزان نوع دوستی، احتمال اینکه فرد جهت گیری مذهبی درونی داشته باشد، بیشتر است. در واقع بین مذهب درونی با انسان دوستی داوطلبانه، ارتباط روشن مثبتی وجود دارد. این نتایج همسو با پژوهش باتسون و همکاران (۲۰۰۱: ۱۸؛ ۱۹۹۹: ۲۰۱) است که نشان می دهد جهت گیری مذهبی درونی با نوع دوستی ارتباط دارند. همچنین پژوهش تریمبل^۲ (۱۹۹۷: ۵۹) نشان داد جهت گیری مذهبی درونی با انگیزه های نوع دوستانه رابطه مثبت دارد.

۱-Morgan.

۲-Trimble.

منابع

۱. آقایانی چاوشی، اکبر؛ طالبیان، داوود؛ طرخورانی، حمید؛ صدقی جلال، هما؛ آزرمی، هاله و فتحی آشتیانی، علی، ۱۳۸۷، «بررسی رابطه نماز با جهت گیری مذهبی و سلامت روان»، مجله علوم رفتاری، (۲) ۲.
۲. جان بزرگی، مسعود، ۱۳۸۶، «جهت گیری مذهبی و سلامت روان»، پژوهش در پزشکی (مجله پژوهشی دانشکده پزشکی)، (۴).
۳. خدایاری فرد، محمد، ۱۳۸۵، آماده سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دینداری در جامعه دانشجویی کشور، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۴. ما، اچ، کا، ۱۹۸۹، جهت گیری اخلاقی و قضاوت اخلاقی در نوجوانان هونگ کونگ، ترجمه: میرسلطانی، میرباقر (۱۳۸۳)، پایان نامه کارشناسی ارشد، تبریز: دانشگاه تبریز.
۵. نیکوی، مریم و سیف، سوسن، ۱۳۸۴، «بررسی رابطه دینداری با رضایتمندی زناشویی»، تازه ها و پژوهش های مشاوره، (۱۳) ۴.
۶. همتی، ابراهیم، ۱۳۸۹، مراتب ایثار و نوع دوستی، به نقل از پژوهشکده باقرالعلوم.
۷. Allport, G. (۱۹۶۵). *The person in psychology*. Boston: Beacon Press .
۸. Batson, C. Daniel. ۱۹۷۶. "*Religion as Prosocial: Agent or Double Agent?*" *Journal for the Scientific Study of Religion* ۱۵:۲۹-۴۵.
۹. Batson, C. D. ۱۹۸۳. *Sociobiology and the role of religion in promoting prosocial behavior*. *Journal of Personality and Social Psychology* ۴۵:۱۳۸۰-۸۵.

۱۰. Batson, C. Daniel, Scott H. Eidelman, Seanna L. Higley, and Sarah A. Russell. ۲۰۰۱. *"And Who is My Neighbor' II: Quest Religion as a Source of Universal Compassion."* *Journal for the Scientific Study of Religion* ۴۰: ۹-۵۰.
۱۱. Batson, C. Daniel, Randy B. Floyd, Julie M. Meyer, and Alana L. Winner. ۱۹۹۹. *"And Who is My Neighbor?" Intrinsic Religion as a Source of Universal Compassion."* *Journal for the Scientific Study of Religion* ۳۸:۴۴۵- ۴۵۷.
۱۲. Batson, C. Daniel, and Rebecca A. Gray. ۱۹۸۱. *"Religious Orientation and Helping Behavior: Responding to One's Own or to the Victim's Needs?"* *Journal of Personality and Social Psychology* ۴۰:۵۱۱-۵۲۰.
۱۳. Burriss, C. T. (۲۰۰۲). *Morality play or playing morality?: Intrinsic religious orientation and socially desirable responding.* *Journal of Self and Identity*, ۱, ۶۷-۷۶.
۱۴. Burns, C. P. E(۲۰۰۷). *Self-sacrificial love: Evolutionary Deception or Theological Reality?*. *Cross currents*, ۱۰۲-۱۱۲.
۱۵. Chiu, Jih-Peng P And John R. Nevius. ۱۹۹۰. *"Three Wishes of Gifted and Nongifted Adolescents."* *Journal of Genetic Psychology* ۱۵۱:۱۳۳-۱۳۸.
۱۶. Eckert, Robert M., and David Lester. ۱۹۹۷. *"Altruism and Religiosity."* *Psychological Reports* ۸۱:۵۶۲.

۱۷. Friedrichs, R.W. ۱۹۶۰. *Alter versus ego: An exploratory assessment of altruism. American Sociological Review* ۲۵:۴۹۵-۵۰۸.
۱۸. James, W. [۱۹۰۲] ۱۹۸۵. *The varieties of religious experience: A study in human nature*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
۱۹. Kirkpatrick, L. A. ۱۹۹۹a. *Attachment and religious representations and behavior*. In *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*, edited by J. Cassidy and P. R. Shaver, pp. ۸۰۳-۲۲. New York: Guilford Press.
۲۰. Koss-Chiokino, J. D(۲۰۰۶). *Spiritual Transformation, Healing, and Altruism*. Joint Publication Board of Zygon. ISSN ۰۵۹۱-۲۳۸۵. vol. ۴۱, no. ۴.
۲۱. Morgan, P. (۱۹۸۳). *A research note on religion and morality: are religion people nice people?*. social forces ,۶۱(۳), ۶۸۳-۶۹۴.
۲۲. Skinner, B. F. ۱۹۶۹. *Contingencies of reinforcement: A theoretical analysis*. New York: Appleton-Century-Crofts.
۲۳. Trimble, Douglas E. ۱۹۹۷. "*The Religious Orientation Scale: Review and Meta-Anaiysis of Social Desirability*." *Educational and Psychological Measurement* ۵۷:۹۷۰-۹۸۶.

تأثیر آموزش معنویت درمانی بر سازگاری اجتماعی در دانشجویان

جهانگیر کرمی،* مرضیه پیری کامرانی،** پروانه کریمی***

چکیده

هدف: با توجه به اهمیت مداخلات معنوی در درمان مشکلات روان‌شناختی، پژوهش حاضر با هدف ارزیابی اثربخشی آموزش معنویت‌درمانی بر سازگاری اجتماعی دانشجویان دختر انجام شد. روش: روش پژوهش، انجام آزمایشی با طرح پیش‌آزمون، پس‌آزمون بود که با گروه کنترل و جامعه آماری پژوهش، شامل تمامی دانشجویان دختر دانشکده فنی سما در کرمانشاه انجام شد. از میان آن‌ها نمونه‌ای به حجم ۱۲۰ نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شد و پس از تکمیل پرسشنامه سازگاری اجتماعی بل، ۵۰ نفر که

*دانشیار و عضو هیئت علمی گروه روانشناسی دانشگاه رازی.

j.karami@razi.ac.ir

**دانشجوی دکترای مشاوره دانشگاه علامه طباطبائی.

***کارشناس ارشد روانشناسی دانشگاه رازی.

Kareme1367@gmail.com

تاریخ تأیید: ۱۳۹۳/۱۲/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۹/۲۷

کمترین میزان سازگاری را داشتند، به صورت تصادفی به دو گروه آزمایش و کنترل تقسیم شدند. برای گروه آزمایش، ۹ جلسه آموزش معنویت‌درمانی به صورت گروهی اجرا شد و بعد از مداخله، برای هر دو گروه، پس‌آزمون به عمل آمد. برای تحلیل داده‌ها از روش آماری کوواریانس استفاده شد. یافته‌ها: نتایج نشان داد که متغیر وابسته در گروه آزمایش، در مقایسه با گروه کنترل، ارتقای معناداری یافته است. نتیجه‌گیری: از یافته‌های پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که آموزش معنویت‌درمانی در افزایش سازگاری اجتماعی دانشجویان دختر مؤثر بوده است.

واژه‌های کلیدی

معنویت‌درمانی، سازگاری اجتماعی، دانشجویان.

مقدمه

سازگاری یکی از مهم‌ترین نشانه‌های سلامت روانشناختی است که با حوزه‌هایی همچون سلامت عاطفی، اجتماعی، آموزشی، زناشویی و شغلی افراد مرتبط است. (حمیدی و محمدحسینی، ۲۰۱۰) سازگاری اجتماعی به‌عنوان یکی از انواع سازگاری، به‌معنای تطابق با مقتضیات اجتماعی، رعایت اصول و قوانین جامعه و کارایی در تماس‌های اجتماعی است. (آبراهام و ورگس،^۱ ۱۹۸۶) انسان محصول اجتماع است و مسلماً تحت تأثیر نظام و فرهنگ جامعه خود قرار دارد و سازگاری او نوعی سازگاری اجتماعی است. سازگاری فرایندی پیوسته است که طی آن، فرد با هدف ایجاد رابطه‌ای بسنده و

۱- Abraham & Verghese.

مؤثر با محیط و سایر انسان‌ها و خود، رفتارش را تغییر می‌دهد. اساس سازگاری اجتماعی به وجود آوردن تعادل بین خواست‌های خود و انتظارات اجتماع است که می‌تواند بر تمام ابعاد زندگی فرد تأثیر گذارد. (دینگرا، ماناس و تاکور،^۱ ۲۰۰۵) همانند سایر مفاهیم روانشناختی، سازگاری اجتماعی هم به صورت‌های مختلف تعریف شده است و شاید بهترین تعریف، رفتار مفید و مؤثر انسان در تطبیق با محیط فیزیکی و روانی باشد. به زبان ساده، سازگاری اجتماعی عبارت است از سازوکار ساده‌ای که با استفاده از آن می‌توان با محیط اجتماعی، سازگاری بهتری داشت. (معمدجلالی، ۱۳۹۱)

هدف هر موجود زنده، رسیدن به سازگاری اجتماعی است. انسان نیز دائماً در تلاش است تا سازش بین دنیای درونی و بیرونی خود را به وجود آورد. سازگاری اجتماعی فرآیندی است که روابط بین افراد، گروه‌ها و عناصر فرهنگی را به وضع رضایت‌آمیزی برقرار می‌کند. به عبارت دیگر، طی این فرآیند، روابط میان افراد و گروه‌ها به گونه‌ای برقرار می‌شود که رضایت متقابل آن‌ها فراهم شود. بنابراین سازگاری اجتماعی، انعکاسی از تعامل فرد با دیگران، رضایت از نقش‌های خود و نحوه عملکرد در نقش‌هاست که به احتمال زیاد تحت تأثیر شخصیت قبلی، فرهنگ و انتظارات خانواده قرار دارد. (ویسمن،^۲ ۱۹۷۵) پیشرفت روانشناسی و ماهیت پیچیده و پویای جوامع نوین، باعث شده نیازهای معنوی بشر در برابر نیازهای مادی قد علم کرده و اهمیت بیشتری بیابند. (فریدیکسون،^۳ ۱۹۹۴) به عقیده شلودرمن (۲۰۰۰)، تعهد مذهبی نگرش‌های فرااجتماعی را توسعه می‌دهد و نگرش فرااجتماعی نیز به

۱-Dhingra, Manhas & Thakur.

۲-Weissman.

۳-Ferdicson.

نوبه خود سازگاری اجتماعی را توسعه می‌دهد. در طول تاریخ، مکاتب گوناگون انسانی و روانشناسی، به دنبال ارائه راه‌حل‌هایی بوده‌اند و به انسان و نیازهای او توجه کرده‌اند. مطالعات معنوی در روانشناسی در سطح موضوعی جدی و اساسی است و توجه به آن در بسیاری از کشورها در حال افزایش است. مفهوم معنا مقدمه‌ای برای گفت‌وگو درباره معنویت است. معنا با وجوه درونی انسان پیوند می‌خورد. معنویت، دربرگیرنده ادراکات حاصل از خود و ترکیبی از عوامل شخصیتی و باورهای بنیادین در خصوص بودن و داشتن معنی در زندگی است که این باورها با جنبه‌های متنوع زندگی از جمله جنبه‌های اجتماعی، جسمانی و روانشناختی در ارتباط است.^۱ (یانگ و ماو، ۲۰۰۷)

معنویت، بعدی از انسان است که ارتباط و یکپارچگی او را با عالم هستی نشان می‌دهد. ارتباط و یکپارچگی، به انسان امید و معنا می‌دهد و او را از محدوده زمان و مکان و علایق مادی فراتر می‌برد. (غباری بناب، ۱۳۸۷)

معنویت، جست‌وجوی معنا و هدف به منظور ارتباط با منبعی مقدس یا واقعیتی غایی است. معنویت به دنبال ارتباط با منبعی مقدس یا واقعیتی غایی باشد، به هر حال با نوعی تعالی و اخلاق مسئولانه در قبال این منبع مقدس یا واقعیت غایی همراه است. در سال‌های اخیر به مداخله‌های معنوی، به عنوان روش درمانی مؤثر توجه شده است. مذهب و معنویت، مجموعه‌ای را ارائه می‌دهد که از راه آن، انسان می‌تواند معنا و مفهوم زندگی خود را درک کند. (وست، ۲۰۰۰)^۲ معنویت درمانی نوعی از روان‌درمانی است که با استفاده از اصول خاص و با کاربرد شیوه‌های معنوی مذهبی به افراد کمک می‌کند تا به

۱- Yang & Mao.

۲- West.

ادراکی فرامادی از خود، دنیا، حوادث و پدیده‌ها دست یابند و از طریق پیوند با این دنیای فرامادی، سلامت و رشد و سازگاری را به دست آورند. (ریچاردز و برگین، ۲۰۰۲)^۱ بنابر این داشتن معنا یا هدف در زندگی، ارتباط مثبتی با عوامل روان‌شناختی دارد و منجر به سازگاری، رضایت از زندگی و حمایت اجتماعی می‌شود. (مارتینی، ۲۰۰۴)^۲؛ کونتینگ، ۲۰۱۱)^۳

نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که معنویت‌درمانی و معنادرمانی بر افزایش سازگاری اجتماعی، کیفیت زندگی، سلامت روان، کاهش افسردگی و اضطراب مؤثر است. (دیویسون و جهانگیر، ۲۰۱۳)^۴؛ ریوهیم و گرینبرگ، ۲۰۰۷)^۵؛ ازه‌ای، منظری توکلی، حسینی، هاشمی زاده، ۱۳۹۲؛ جانی، مولایی، جنگی قوجه بیگلو و پوراسمعلی، ۱۳۹۳؛ زره‌پوش، زارعی، کجیاف، ۱۳۹۲؛ لطفی کاشانی، مفید و سرافراز مهر، ۱۳۹۲؛ محمدی، ۱۳۹۲؛ روزگرد، ترخان و تقی‌زاده، ۱۳۹۱)

در بیان اهمیت و ضرورت این تحقیق بیان این نکته لازم است که در جامعه ایرانی و اسلامی ما، بسیاری از رفتارها در زندگی فردی و اجتماعی افراد، مستقیم یا غیرمستقیم، متأثر از آموزه‌ها و باورهای دینی بوده و اغلب با آن نیز ارزیابی می‌شود. با توجه به اینکه اسلام مبنای مناسبات اجتماعی قرار گرفته‌است، این پژوهش با هدف اثربخشی معنویت‌درمانی بر سازگاری اجتماعی دانشجویان دختر انجام می‌گیرد.

۱-Richards & Bergin.
۲-Martiny.
۳-Koenig.
۴-Davison & Jhangri.
۵-Revheim & Greenberg.

روش

طرح پژوهش حاضر، آزمایشی از نوع پیش‌آزمون - پس‌آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری پژوهش، شامل همه دانشجویان دختر دانشکده فنی و حرفه‌ای سما کرمانشاه در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ بود. نمونه آماری شامل ۱۲۰ دانشجوی دختر که با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب شده و سپس شرکت‌کنندگان، پس از کسب اطلاعات کامل از روش انجام مطالعه و اهداف آن و اخذ رضایت، در کاربندی پژوهش وارد شدند و پس از اجرای پرسشنامه سازگاری اجتماعی بل، ۵۰ نفر که کم‌ترین میزان سازگاری را داشتند، به صورت تصادفی به نسبت مساوی در دو گروه آزمایش و کنترل گمارده شدند. سپس گروه آزمایش، طی ۹ جلسه گروهی ۹۰ دقیقه‌ای (هفته‌ای دو جلسه) تحت مداخله معنوی قرار گرفت. گروه کنترل در جلسات مشابه خود، صرفاً آرمیدگی سطحی را بدون توضیحات و شناخت‌افزایی تمرین کردند. از گروه‌ها قبل و بعد از اتمام مداخله، به وسیله پرسش‌نامه سازگاری اجتماعی بل، آزمون گرفته شد. در نهایت داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS ۲۰ و آزمون آماری کورایانس تحلیل شد. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزار زیر استفاده گردید:

پرسش‌نامه سازگاری اجتماعی بل: این پرسش‌نامه در سال ۱۹۶۱ توسط بل^۱ تدوین گردید. وی در زمینه سازگاری، دو پرسش‌نامه ارائه کرده است که یکی مربوط به دانش‌آموزان و دانشجویان و دیگری مربوط به بزرگسالان است. این پرسش‌نامه دارای ۱۶۰ سؤال و پنج

^۱-Bell.

خرده‌مقیاس (سازگاری در خانه، سازگاری شغلی، سازگاری تندرستی، سازگاری عاطفی و سازگاری اجتماعی) است. پاسخگویی به سؤالات به صورت بله، خیر و نمی‌دانم است. تصحیح پرسش‌نامه با استفاده از کلید انجام می‌شود. در مطالعه اخیر از خرده‌مقیاس سازگاری اجتماعی استفاده شد که ۳۲ سوال دارد. بل (۱۹۶۲) ضریب پایایی را برای سازگاری اجتماعی ۰/۸۸ گزارش کرده‌است. نمره بالا در این مقیاس نشانه دوری و کناره‌گیری از تماس اجتماعی است و نمره پایین در این شاخص نشان‌دهنده سازگاری بهتر در حوزه اجتماعی است. این پرسش‌نامه توسط بهرامی، احسان (۱۳۷۱) ترجمه و ویرایش شده و روی ۲۰۰ نفر به صورت تصادفی اجرا شد. پایایی این آزمون با روش آلفای کرونباخ محاسبه شد و ضریب آلفای آن معادل ۰/۸۹ به دست آمد. در پژوهش دیگری که در سال ۱۳۷۴ توسط عبدی‌فرد روی ۱۵ نفر از دانشجویان شاغل به تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه مشهد صورت گرفت، پایایی آزمون با روش ضریب آلفای کرونباخ، ۰/۸۸ به دست آمد. (به نقل از فتحی آشتیانی، داستانی، ۱۳۹۲) در پژوهش حاضر ضریب آلفای کرونباخ این پرسش‌نامه ۰/۷۰ شد.

شرح جلسات به صورت زیر است:

جلسه اول: هدف: آشنایی اعضا با یکدیگر، اطلاع از دلایل تشکیل گروه و آشنایی با قوانین گروه

فرایند: اعضا خود را معرفی می‌کنند. قوانین گروه مبتنی بر محرمانه ماندن، احترام به نظر یکدیگر و تحمل دیدگاه‌های متفاوت، تعداد و زمان جلسات و حضور مداوم تا انتهای درمان مطرح می‌شود.

جلسه دوم: هدف: آگاهی از معنای ضمنی و شخصی معنویت و تعریف آن از نظر هر یک از اعضا، بررسی وجود اعتقاد به نیروی برتر و مقدس در اعضا فرایند: طرح سوال معنویت چیست؟ آیا به نیروی مقدسی معتقدید؟ در مقابل این نیرو چه کاری دوست دارید انجام دهید؟ چه کاری انجام می‌دهید؟ اعمالی که انجام می‌دهید چه احساسی در شما ایجاد می‌کند؟ کدام رفتار در شما احساس خوب ایجاد می‌کند؟ نام ببرید. این اقدامات در برابر مشکلات و کنار آمدن با آن‌ها چگونه به شما کمک می‌کند؟ آیا تا به حال شده که این کارها برای شما مشکل ایجاد کند؟

جلسه سوم: هدف: خودمشاهده‌گری و توضیح مراقبه فرایند: آنچه در این هفته در رابطه با اعمال معنوی انجام دادید و احساسات را بیان کنید. (یادداشت برداری درمانگر از موارد مشترک مانند دعا، بخشیدن، تامل، صبر و ...)، بیان احساسات و هیجانات ناشی از این اعمال و تاکید بر احساس اعضا در مقابل هر یک از این عملکردها. آموزش تکنیک مراقبه و تمرین روزانه آن تا انتهای درمان.

جلسه چهارم: هدف: توضیح تجربیات افراد از مراقبه و تمرکز بر موضوع خاص، بررسی اثرات مراقبه.

فرایند: مراقبه چه احساسی در شما ایجاد می‌کرد؟
جلسه پنجم: هدف: ارایه مفهوم پایان‌ناپذیری و اتصال به نیروی لایزال

فرایند: آیا کسی را که دوست داشتید، از دست داده‌اید؟ احساسات در حال حاضر نسبت به آن فرد چیست؟ آیا کسی در اطرافتان هست که در سنی باشد که ممکن است از دست بدهید؟ این از دست دادن چه معنایی برایتان دارد؟ آیا

دیدگاهی معنوی یا مذهبی در رابطه با این ازدست دادن دارید؟ از نظر معنوی یا مذهبی چه توضیحی دارید؟ ازدست دادن‌ها چه تأثیری بر ما می‌گذارد؟ تاکید بر اینکه هفته بعد، از بخشش خود و دیگران و احساس معنوی که در این حس داریم، صحبت خواهیم کرد.

ششم: هدف: فهم بخشودگی

فرایند: چه کسی از هفته قبل تا به حال درباره بخشش فکر کرده؟ چه کسانی را قرار است ببخشیم؟ بخشش کسانی که با آنها رابطه‌ای نداریم و بخشش کسانی که با آنها رابطه داریم. بخشش چه احساسی در شما ایجاد می‌کند؟ بخشش چه احساسی را در دیگران ایجاد می‌کند؟ طلب بخشش از کسی که در رابطه با او خطایی مرتکب شدیم و اینکه بخشیده شویم چه احساسی در ما ایجاد می‌کند؟ برای اینکه احساس بخشودگی کنید، چه کارهایی انجام می‌دهید؟ توضیح دهید. (نمونه‌ای مانند دعا و... توسط درمانگر یادداشت و جمع‌بندی می‌شود). کدام یک را تا هفته بعد انجام دهیم؟

تکلیف: خواندن این دعا هر روز بعد از مراقبه تا انتهای درمان

خدایا من در پیشگاه تو آن‌هایی را که مرا اذیت کرده‌اند یا آسیبی متوجه من ساخته‌اند، می‌بخشم. تو قادر مطلق، من آن‌ها را به تو واگذار نمی‌کنم و از تو برای آن‌ها طلب بخشش می‌کنم.

خدایا آن‌هایی را که نسبت به من بدی کرده بودند، بخشیدم و از تو برای آن‌ها طلب بخشش کردم. از تو می‌خواهم تا مرا عفو کنی و ببخشی. اطمینان دارم که توسط تو بخشوده خواهم شد؛ چون تو بخشنده‌ترین بخشنده‌گانی.

جلسه هفتم: هدف: بخشش و تعمیم آن به کنترل خشم.
فرایند: توضیح درباره اهمیت بیان نیروی آزارنده خشم به دیگران و درخواست کمک.

جلسه هشتم: هدف: بررسی تجربیات ناشی از بخشودگی
فرایند: بیان احساس مثبت و تجربیات ناشی از بخشش و عملکردهای معنوی:

انجام این اعمال در شما چه تغییری ایجاد کرده است؟ چگونه می توانیم این احساسات را در خودمان ثابت نگه داریم؟ چه اقداماتی وجود دارد که ما را در این راه کمک کند؟

تکلیف: هر روز بعد از تمرین مراقبه و دعای بخشش، این دعا را تکرار کنند. تمرین مراقبه و خواندن دعای زیر همگی با هم:

خدایا دعا می کنیم تا فکر و عمل ما را در مسیر تجربه جدیدی که کسب کرده ایم، هر روز بیشتر از روز قبل در مسیر خودت پایدار نگه داری. خدایا از اینکه چشم های مرا به خودم و پیرامونم باز کردی، از تو سپاسگزارم.

جلسه نهم: هدف: شکر و توجه به تغییرات مثبت ناشی از معنویت و معنادهی به تجربه های سخت

فرایند: نام بردن نعمت هایی که در زندگی فرد وجود دارد. کمک به پیدا کردن معنا در آنچه ناخوشایند درک می کنند و شکرگزاری.

یافته ها

جدول ۱ میانگین و انحراف معیار نمره های آزمون سازگاری اجتماعی را در گروه های آزمایش و کنترل نشان می دهد.

جدول ۱- میانگین و انحراف معیار نمره‌های سازگاری اجتماعی

گروه	تعداد	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
		میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
آزمایش	۲۵	۴۶/۵	۸/۶۹	۳۹/۴۲	۵/۵۵
کنترل	۲۵	۴۲/۱۵	۵/۲۱	۴۲/۳۵	۴/۷۹
کل	۵۰	۴۴/۲۴	۷/۳۵	۴۰/۹۴	۵/۳۲

همان‌طور که در جدول ۱ نشان داده شده‌است، میانگین نمرات سازگاری اجتماعی گروه آزمایش، در مرحله پیش‌آزمون برابر ۴۶/۵ است که این مقدار بعد از مداخله در مرحله پس‌آزمون به ۳۹/۴۲ کاهش پیدا کرده‌است. در گروه کنترل، میانگین نمرات سازگاری اجتماعی در مرحله پیش‌آزمون ۴۲/۱۵ است که در مرحله پس‌آزمون به ۴۲/۳۵ تغییر یافته‌است. جدول ۲ نتایج تحلیل کواریانس تأثیر آموزش معنویت‌درمانی بر سازگاری اجتماعی را نشان می‌دهد.

جدول ۲- خلاصه نتایج تحلیل کواریانس مربوط به رابطه آموزش معنویت‌درمانی بر

سازگاری اجتماعی در دو گروه آزمایش و کنترل

متغیر	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
پیش‌آزمون	۱	۲۳۶/۲۷	۱۵/۰۳	۰/۰۰۱
گروه	۱	۴۳۷/۹۶	۲۷/۸۶	۰/۰۰۱

به دلیل تفاوت گروه‌ها در پیش‌آزمون، جهت تحلیل داده‌ها، از کواریانس استفاده شد. آماره F محاسبه شده (۲۷/۸۶) برای مقایسه پس‌آزمون گروه کنترل و آزمایش، بعد از حذف اثر پیش‌آزمون از نظر آماری در سطح $(p \leq 0/001)$ معنادار است. بنابراین تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که مداخله بر نتایج پس‌آزمون تأثیرگذار بوده است.

بحث

پژوهش حاضر با هدف اثربخشی معنویت درمانی بر سازگاری اجتماعی دختران دانشجو انجام شد. نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که معنویت درمانی به طور معناداری میزان سازگاری اجتماعی را افزایش داده است. نتایج این پژوهش با پژوهش‌های پیشین همخوان است. (دیویسون و جهانگیر، ۲۰۱۳؛ ریوهیم و گرینبرگ، ۲۰۰۷؛ اژه ای و همکاران، ۱۳۹۲؛ جانی و همکاران، ۱۳۹۳؛ زره‌پوش و همکاران، ۱۳۹۲؛ لطفی کاشانی و همکاران، ۱۳۹۲؛ روزگرد و همکاران، ۱۳۹۱).

در تبیین این نتایج می‌توان گفت که نخستین و مهم‌ترین عامل، مربوط به تأثیر ویژه معنویت درمانی در بهبود نگرش و تفسیر فرد نسبت به زندگی است. دین برای رساندن فرد به آرامش روان، راهکارهای ذهنی و بینشی مانند ارتقای معرفت، خداباوری، صبر، زهد، توکل، رشد تدریجی بینش الهی، دعا و نیایش، احیای فطرت الهی و... را ارائه می‌کند. همچنین در این میان نقش راهکارهای گرایشی و کنشی، کاهش تعلقات دنیوی، آموزه‌های رفتار بهنجار، توبه، کاهش میزان پشیمانی از گذشته، تقویت اراده برای ترک گناه و... نشان‌دهنده اثربخشی دین و معنویت در سازگاری اجتماعی افراد است. معنویت درمانی یکی از راه‌های اساسی و پراهمیت و روشی درمانی است که بشر می‌تواند به کمک آن از ابتلا به بیماری‌های جسمی و روانی و اجتماعی پیشگیری کند و با کمک گرفتن از دین، نماز و نیایش، به منبع لایزال و نامتناهی قدرت الهی وابسته شده و احساس امید و آرامش داشته باشد. شرکت در مراسم مذهبی، آثار روانی اجتماعی مهمی به همراه دارد که علاوه بر انجام فرایض دینی، نوعی ارتباط سالم و عاطفی بین افراد جامعه ایجاد می‌شود.